

<http://dx.doi.org/10.16926/sn.2024.20.01>

Received: 31.06.2024

Accepted: 30.09.2024

TETIANA BETSENKO

<https://orcid.org/0000-0002-1936-6673>

(Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Україна)

Sumy State Pedagogical University A. S. Makarenko, Ukraine)

e-mail: tpb2016@ukr.net

НАЦІОНАЛЬНА МОВА ЯК СКЛАДНИК НАРОДОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Jak cytować [how to cite]: Betsenko, T. (2024). Національна мова як складник народознавчих студій. *Studia Neofilologiczne. Rozprawy Językoznawcze*, 20, 11–33.

The National Language as a Component of Ethnological Studies

Abstract

The national language is an important component of ethnological studies, raising questions about the significance of the “Ethnology” course within the national educational and humanitarian-philological paradigm of higher education in Ukraine and the role of language in understanding the multi-level culture of an ethnic group. Ethnic studies, particularly Ukrainian ethnic studies, provide an abundant realm for self-discovery, self-expression, and intellectual development. Ethnic studies as an educational component is designed to promote the activation of a person's sense of national identity, separateness, uniqueness, sense and understanding of their identity as a carrier of particular cultural and national traditions, distinctions, values, and awareness of the significance of ethnicity in the global space. The study of ethnographic material will significantly enrich the scientific knowledge base, broaden the scientific outlook, and encourage further in-depth understanding of the national heritage and values of the ethnic group. In addition, ethnographic material can become the basis for further scientific research.

Keywords: ethnic studies, spiritual and intellectual education, national values, cultural traditions, personal development, teacher.

1. Вступ

Національна мова є серцевиною народного духу, відтак – ядром народної культури, вершиною пізнання душі етносу. Національна мова також є відображенням картини світу етносу в найменших деталях і на всіх рівнях. Вивчення духовно-матеріальної спадщини народу (морально-етичних настанов, звичаїв, обрядів, вірувань, народних промислів, побутового укладу, мистецьких надбань та ін.) неможливе без звернення до фактів мовної дійсності. Тому треба усвідомити нероздільність національної мови і народознавчої науки.

Постановка проблеми. Сучасна національна освіта перебуває в стані трансформації, безперервних змін. Відбувається переоцінка попередніх надбань, кардинальні повороти в системі навчання, виховання майбутніх фахівців. Це безпосередньо стосується підготовки педагогічних кадрів. Вважаємо, що сучасна мовно-літературна освіта, також педагогічний освітній простір взагалі потребують особливої уваги. Зокрема, на наш погляд, треба подбати про впровадження в освітній процес ЗВО педагогічного профілю дисциплін, які передбачають вивчення прадавньої духовно-інтелектуальної скарбниці етносу. Це сприятиме усвідомленню молоддю своєї національної належності, слугуватиме підґрунтям для патріотичного виховання, спонукатиме до заглиблення у витоки національного буття. Звернення до народознавчого матеріалу – своєрідне загострення уваги на проблемі національної самоідентифікації особистості.

Актуальність теми наукового дослідження. Окремішність, самобутність кожного народу пізнається через його багатогранну культуру, звичаї, обряди, вірування, специфіку побутового облаштування, одяг, ремесла та ін. Цими та іншими питаннями займається народознавство – «наука про народ» (лат. відповідник – етнологія), а відносно нашого народу – українознавство.

Учені справедливо зауважують, що «нині на тлі глобальних суспільних проблем спостерігається відчуження та незнання національно-культурних надбань та народно-виховних традицій. Тому часто молодь не знає коренів свого етносу, не цікавиться звичаями та традиціями пращурів, не співає народних пісень і не грає на народних інструментах» [Лемко, 2020, с. 295].

Вважаємо, це відчуження треба долати, що можна успішно здійснювати у освітньо-виховному процесі – у дитячому садку, школі, коледжі, ЗВО. Велика відповідальність при цьому лежить на педагогові. Тому учитель будь-якого фаху повинен бути обізнаним з народознавчим матеріалом, зобов'язаний володіти багажем народознавчих знань і доречно, мотивовано використовувати народознавчий потенціал у своїй

професійній діяльності. В результаті здійснюватиметься формування національно свідомої, духовно багатой, інтелектуально розвиненої особистості – громадянина України. Цілком поділяємо думку вчених-педагогів, що народознавство сприяє розвитку та становленню світогляду майбутніх педагогів. Тому актуальність дослідження вбачаємо у потребі зацентрувати увагу на етнокомпоненті (народознавстві) як складникові освітнього процесу, який повинен стати однією із духовних національних скрижалей, що мусить слугувати національній самоідентифікації індивідів, розвивати інтелектуально-духовний потенціал особистості майбутнього педагога на ріднокультурному ґрунті. Це можна успішно здійснювати у процесі вивчення дисциплін гуманітарно-філологічного циклу, спеціальних предметів («Українське народознавство», «Українська етнологія», «Українська педагогіка» тощо), також на заняттях з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» та ін.

Аналіз останніх досліджень. Питання народознавства (теоретичний та практичний аспекти) висвітлено у дослідженнях М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Огієнка, С. Русової та ін. Духовно-матеріальні національні надбання осмислені в етнографічних розвідках О. Потебні, М. Сумцова, М. Костомарова, П. Чубинського, О. Воропая, І. Нечуя-Левицького, К. Грушевської, Д. Багалія, В. Наулка, у працях сучасних учених – Л. Орел, Г. Лозко, В. Скуратівського, О. Богуш, М. Стельмаховича, В. Войтовича, О. Ковальчука та ін. Народознавчий напрям став основою досліджень мовознавців В. Русанівського, В. Жайворонка, С. Богдан та ін. Методика використання українського народознавчого матеріалу представлена у навчальному посібникові А. Богуш, Н. Лисенко та ін.

Значний внесок в народознавчу дидактику зробили також А. Кочубей, В. Качкан, Й. Сележан, С. Павлюк, Г. Горинь, Р. Кирчів та ін.

Примітно, що народознавство перетинається з такими галузями знань, як мовознавство, літературознавство, фольклористика, культура, мистецтвознавство, історія, краєзнавство, географія, педагогіка, психологія тощо.

Учені-педагоги розуміють важливість народознавства як навчального предмета: «Народознавство – специфічний орієнтир у процесі самовираження, самопізнання та самовизначення сучасного молодого українця. Практика свідчить, що опанування національної культури, вивчення історії та засвоєння етнічних цінностей в юному віці є основою духовного і соціального становлення особистості» [Лемко, 2020, с. 295].

На жаль, у вітчизняній педагогіці ще не досить навчальних підручників та посібників з українського народознавства для студентів різних спеціальностей.

Методологічною базою пропонованого дослідження є праці мовознавців, літературознавців, фольклористів, культурологів, мистецт-

вознавців, етнопедагогів: О. Потебні, М. Костомарова, П. Чубинського, О. Воропая, І. Нечуя-Левицького, Л. Орел, Г. Лозко, В. Скуратівського, О. Богуш, М. Стельмаховича, В. Войтовича, О. Ковальчука та ін. Ціннісними вважаємо розвідки сучасних українських учених-мовознавців – В. Ващенко, Св. Єрмоленко, В. Жайворонка, К. Тищенко та ін.; ідеї зарубіжних науковців – В. фон Гумбольдта, Є. Бартмінського, А. Вежбицької та ін.

Мета дослідження – окреслити потенційні можливості курсу «Народознавство» для духовно-інтелектуального розвитку особистості майбутнього педагога та обґрунтувати визначальну роль мовного матеріалу (різнорівневих фактів і явищ мовної дійсності) для усвідомленого сприйняття, осмислення та вивчення основ національної культури, пізнання менталітету, витоків національного світогляду, для формування цілісного уявлення про картину світу етносу українців і самобутність його культурно-історичного розвитку.

Основними **завданнями** нашої розвідки вважаємо:

- осмислити значущість курсу «Народознавство» у парадигмі сучасного освітнього процесу у ЗВО педагогічного профілю;
- сформулювати сутність поняття **народознавча компетенція** і окреслити необхідність її формування у професійній підготовці майбутніх фахівців; досягнути значення мовного складника народознавчої компетенції;
- визначити роль мови у контексті реалізації народознавчих студій; обґрунтувати вагу мовного чинника у пізнанні етнокультурного фонду;
- з'ясувати значення курсу «Народознавство» для духовно-інтелектуального розвитку особистості.

Предметом наукового дослідження є національно-мовні елементи, факти, явища як компоненти народознавчих студій, як орієнтири у пізнанні етнічного культурного надбання.

Новизна роботи полягає у орієнтації на мовний матеріал як визначальний чинник у викладанні і вивченні народознавчих дисциплін.

Методи дослідження. У процесі здійснення наукових пошуків послуговувалися загальнонауковими методами дослідження, зокрема здебільшого прийомами аналізу і синтезу, індукції та дедукції, спостереження за мовним матеріалом, описовим методом.

Теоретичне значення роботи вбачаємо у розробці теорії навчальних народознавчих студій для ЗВО педагогічного профілю.

Практичне значення розвідки полягає у можливості використання матеріалів у ході організації навчального процесу для здобувачів вищої освіти.

2. Виклад основного матеріалу

2.1. Курс «Народознавство» як вимога і потреба сучасного освітнього процесу у ЗВО педагогічного профілю

Термін **народознавчий** є синонімічним до понять **національний, етнічний, етнографічний, етнокультурний, український. Етнологія, етнографія, народознавство** – взаємозамінні терміни-дублети.

Вважаємо, сьогодні є потреба у активізації народознавчого, власне національного підходу в організації навчального процесу в школах, у професійно-технічних училищах, коледжах, ВНЗ гуманітарного і технічного профілю. Також існує доконечна необхідність у поширенні і утвердженні наших національних традицій, різномірного національного досвіду, виплеканого віками на теренах національного буття – в побуті, господарюванні, науці, мистецтві, культурі, збереженого в історичній пам'яті народу, зафіксованого в мові. Насамперед нас цікавлять заклади вищої освіти педагогічного спрямування. Саме педагог володіє необмеженими можливостями у збереженні й передачі нащадкам багатовікової народної мудрості, життєвої практики з питань світогляду, моралі, культури та побуту, звичаєвості, обрядодійств та ін. Такий підхід сприятиме створенню власне етноосвітнього середовища, вноситиме в навчально-виховний процес дух національної самобутності, розвиватиме творчий потенціал молоді на національно-культурній базі, інтелектуально й духовно збагачуватиме особистість на основі ріднокультурних джерел.

За нашими переконаннями, освітній процес у вищих педагогічних закладах України повинен бути наскрізно пронизаний народознавчими ідеями національно-самобутнього розвитку, етнічної духовності, національно-історичної пам'яті, національно-патріотичного духу, задумами у потребі національного відродження, національного самозбереження. Крім того, він повинен передбачати формування в юного покоління, зокрема, – у майбутніх педагогів, – національно-свідомого духу, плекання етнічної свідомості на основі глибинно-вивершених високодуховних понять, суджень, національно-патріотичних переконань. Освітній процес повною мірою має бути орієнтованим на виховання у молоді любові і шанобливого ставлення до матеріально-духовних святинь, національно-культурних пам'яток, на плекання почуття гордості за надбання предків в царині національної культури, прагнення до популяризації національно-культурних здобутків на теренах загальноєвропейського та світового макропростору взагалі. Це стосується національної музично-пісенної творчості (скажімо, кобзарське мистецтво, пісенність календарно-обрядового циклу тощо), народних промислів, народно-декоративного мистецтва (вишивка, писанкарс-

тво та ін.), національної кухні, національного одягу, національного господарювання, етнородинного укладу, звичаїв, обрядів, уподобань, морально-етичних настанов та ін.

Для цього потрібно повсякчас, безперервно і послідовно формувати у молоді світоглядну парадигму на основі національних цінностей, національних ідеалів, переконань, морально-етичних уявлень. Важливо, щоб світосприйняття майбутніх педагогів базувалося у першу чергу на засадах пізнання національних вартостей і споконвічних життєвих значущостей.

Належить навчати студентів підвалинам народознавчих знань, формувати в них інтерес до етнічних духовно-матеріальних цінностей, потрібно, щоб майбутні педагоги знали, зберігали, примножували, всіляко популяризували національні ідеали та взірці етнокультурних надбань і навчали цьому своїх вихованців. Такий підхід сприятиме збереженню найкращих національних традицій і їх примноженню; слугуватиме утвердженню і поширенню у світовому просторі духовно-матеріальних здобутків нашої прадавньої і самобутньої, неповторної, унікальної української народної культури (національних традицій, звичаїв, обрядів, вірувань, етносвітоглядних переконань), правитиме за взірця у світовому континуумі національних пам'яток духовно-матеріальної культури. Важливо, що у такий спосіб відбуватиметься утвердження і зміцнення нашої Української Держави на світовому рівні. Відмова від національних цінностей, від національного самовираження – особливо на теренах освітнього простору – слугуватиме знеціненню наших національних здобутків, нищенню нашої національної самоідентифікації, національних пріоритетів. Щоб досягти плідних результатів – потрібно послідовно впроваджувати в навчальну діяльність для студентів всіх спеціальностей обов'язкове викладання дисциплін народознавчого циклу. Це наповнюватиме освітній процес ВНЗ національним духом, водночас збагачуватиме студентів знаннями на засадах саме національного досвіду у різних сферах життєдіяльності.

Отже, знання основ народознавства передбачає обізнаність з визначальними етапами етнічної історії українського народу, етнічними аспектами еволюції побуту й культури, традиційними галузями господарства, відомостями про житло, побутову матеріальну культуру (одяг, посуд, меблі, іграшки), систему харчування й обрядову їжу, відомості про духовно-інтелектуальне надбання – історію української символіки, звичаєвості, шлюбних, родинних традицій та обрядів, уявлення про світ, віру, вірування, морально-етичні норми, психологію, характер і вдачу українців, витоки українського фольклору, різних видів мистецтва, ремесел тощо. Заглиблення у народознавчу специфіку також змушує звернути увагу на мовні факти, що фіксують різномірневу картину

світу етносу і засвідчують самобутність його духовно-культурного та інтелектуального піднесення.

2.2. Народознавча компетенція як необхідний складник професійної підготовки майбутніх фахівців

Зважаючи на вище сказане, підходимо до розуміння того, що майбутні фахівці у ЗВО повинні набути **народознавчої компетенції**, що, повторимо, передбачає ерудованість майбутніх спеціалістів у питаннях духовної та матеріальної культури українців (окрім усього зазначеного вище, також знання про народні українські символи, обереги, амулети, народні традиції і звичаї, заборони, табу, обряди, національні свята та ін.); використання в активному мовленні народознавчої лексики, малих форм українського фольклору (прислів'я, приказки, загадки, образні вирази та ін.); занурення і залюбленість у народну духовно-матеріальну спадщину з метою її популяризації. Майбутні фахівці повинні опанувати мовний арсенал різнорівневих одиниць, що стосуються до національної культурної спадщини. Звернімо увагу, наприклад, на потребу володіння інформацією про такі лексеми, їх семантику, сферу використання для позначення відповідних предметів і понять, як *горнятко, глечик, глек, дзбан, дзбанок, макітра, кухоль, кварта (корець, коряк), кінва, чарка, горщик (кашник, борщівник, горня, стовбун, відерник), полумисок; ослін, лава (лавка); каганець, свічадо, люстро; припічок, комин, черінь, піл, лежанка; плахта, корсетка, очіпок, вінок, вишиванка, стрічка, кашкет, капелюх, бриль, картуз, сорочка (сорочина), хустка (хустина); рушник, кошик (кошіль, сапет (сапетка), кіш, плетінка, корзина), ковіль (костур, клюка); хата-мазанка, долівка, комора, повітка, тин; коралі (намисто), дукачі (дукати), обручка, каблучка; лазня, корчма, шинок, генделик; канাপка, борщ, галушки, бендерики, капуста, юшка, паляниця, пампушки; горілка (самогон, калганівка, перцівка, спотикач), оковита; чуприна, оселедець (чуб); веснянки, гаївки, колісанки, забавлянки, чукикалки; вишивати, гаптувати, мережити; кохання, любові, пестощі; заздощі; манівці; чукикати; карлючка, гачок; писанка, крашанка; лялька-мотанка; моріжок, літепло; млин, вітряк; віче, толока, пастівень, полонина; веселка, водограй, блискавка, струмок; козак, кобзар та ін. Доречно тут буде згадати міркування сучасного українського поета-патріота В. Голобородько про те, що «мова вмирає, коли наступне покоління втрачає розуміння значення слів».*

Можна наводити для прикладу нескінченну кількість самобутніх українських слів, що є окрасою мови, її серцевиною, як-от: *колиска, серпанок, лан, пелехатий, чимдуж, босоніж, моріжок, абоцо, балаканина, анітель, книгарня, вішувати, виструнчитися, вигулькнути, тямити, баляндраси, герць, гудити, ринва, легіт, кавалок, розмаїття, кри-*

шталевий, млосний, байдикувати, метикуватий, незугарний, меткий, кмітливий, тямкий, слушний, примарний, манівцями, дякувати, вдячний, вишуканий, часопис, майдан, нудота, побрехеньки, гандж, безугавно, ачей, гава, вигулькнути, анічирк та ін. Використання цих слів – своєрідне збереження і плекання національно-мовних глибин. За такими мовними одиницями приховується багатовіковий шлях окремішнього розвитку як мови, так і етносу взагалі. Мова ж слугує конкретно-переконливим відображенням душі етносу (української душі). Наприклад, вчитаймося в рядки великого Кобзаря, спробуймо сприйняти й осмислити думку митця в ракурсі народознавчих студій, з урахуванням специфіки національного світогляду, національного світосприйняття, етнічної картини світу:

Засне долина. На калині
І соловейко задріма.
Повіє вітер по долині –
Пішла дібровою руна.

.....

Корови підуть по діброві,
Дівчата вийдуть воду брать,
І сонце гляне, – рай, та й годі!

(Т. Шевченко «На вічну пам'ять Котляревському»).

Наведені рядки фіксують фрагмент картини світу українців: природу (пейзаж), побут, основи національного життя (господарування тощо), уявлення про естетику буття.

Або:

Не китайкою покрились
Козацькі очі,
Не вимили біле личко
Слізеньки дівочі:
Орел вийняв карі очі
На чужому полі,
Біле тіло вовки з'їли, -
Така його доля.
Дарма щоніч дівчинонька
Його виглядає.
Не вернеться чорнобривий
Та й не привітає ...

(Т. Шевченко «Причинна»).

Незворотність події, ідеал краси, взірць почуттів і стосунків відображено у поетичних рядках, передано з допомогою естетичних словесно-образних знаків. Так, скажімо, уявлення про ідеал національної краси фіксують сталі епітетні сполуки фольклорного походження *біле личко, біле тіло, карі очі*; номінації осіб, характерні для усної народної творчості, – *дівчинонька, чорнобривий* – передають почуттєвий стан

ліричних героїв, так само і зменшено-пестливі форми слів *личко*, *слізюньки* та ін., евфемізм на позначення смерті *не китайкою покрились/Козацької очі* у складі фігури семантико-синтаксичного паралелізму із запереченням. Зооніми *орел* (Орел вийняв карі очі), *вовки* (Біле тіло вовки з'їли) – традиційні складники картини світу, що фіксують у фольклорних зразках історично-визвольні події минулого. Поняття *козацький* (козацької очі), *чужий* (чуже поле), *доля* є одними з ключових для свідомості українців.

Заслужовують на увагу знання про мовно-естетичні знаки української культури (С.Я. Єрмоленко) як факти національно-мовної дійсності (*козакувати, криниця, зоря, пісня, дума; Велес, Перун, Сварог, Лада; з роси і води вам; хай ще зозуля накує багато літ; най йому грець; Слово, моя ти єдина зброє! (Леся Українка), вогонь в одежі слова (І. Франко), Наша дума, наша пісня не вмре, не загине (Т. Шевченко)* та ін.

Українська фразеологія постає невичерпним джерелом пізнання побуту, звичаєвості, культури етносу, що, скажімо, довели сучасні українські учені-мовознавці, фразеологи Віктор Ужченко, Дмитро Ужченко (*Фразеологія сучасної української мови*, Луганськ, 2005). Пор., наприклад, фразеологізми із словом *рушник* в українській мові (до речі, слово *рушник* – самобутня лексична одиниця!): *брати рушники*, заст. – свататися; *вернутися з рушниками*, заст. – засватати; *готувати рушники*, заст. – готуватися заміж; *побрати рушники*, заст. – посвататися; *подавати (подати) рушники* етн. – давати згоду на одруження з ким-небудь; *посилати (слати, послати) за рушниками*, заст. – те саме, що засилати старостів; *засилати (заслати) старостів* – посилати старостів до дівчини, жінки або її батьків, просячи згоди на шлюб; *ставати (стати) на рушнику (на рушники)*, заст. – брати шлюб, одружуватися.

Народознавство тісно переплітається не тільки з мовою, а й з історією, культурою, географією етносу, пор.:

хата – шум у шатах.

хата – гопака по гатах.

хата – чумакам у чатах.

хата – пракут у Карпатах

(А. Мойсієнко «А та хата»).

Ключові поняття, реалізовані митцем, що вказують на специфіку духовно-матеріальної культури етносу – *хата, гопак, чумац, Карпати* – тяжіють до відтворення етнічної картини світу. Так, лексема *хата* демонструє своєрідність облаштування житла українців; лексема *гопак* – хореографічний термін, що називає народний чоловічий танець українців; слово *чумац* – історична українська назва торговця сіллю (XVI–XVII ст.), позначає особу, що займалася торговельно-візницьким промислом (по сіль їздили до Криму); з чумаками пов'язані поняття *чума-*

кування, *чумацький віз, Чумацький Шлях* (сузір'я) та ін.; *Карпати* – гори в Україні.

Окремими питаннями є пізнання кожним індивідом свого родового прізвища, складання дерева роду, розкодування назв поселень (топонімів), пов'язаних з місценодженням, мешканням особистості, ознайомлення із місцевим фольклором. Як правило, у побуті існують легенди, перекази про походження назви поселення тощо. Кожне село здавна відзначалося своїми звичаями, обрядами, традиціями.

Оволодіння народознавчою компетенцією передбачає ерудованість з питань формування й розвитку української нації, етнічної території та етнографічного районування, народного світогляду, вірувань і релігійних переконань, володіння народознавчими знаннями, народознавчою культурою, народномовним багатством.

Переконуємося, що народознавство охоплює і міфологію, і фольклор, і народний календар, також педагогіку, мораль та етику, народну медицину, народне господарство, побут та культуру і обов'язково – мову. Опанування етнологією спонукає по-новому подивитися на світ, по-новому сприймати й поцінювати звичні, часом буденні, речі.

Отже, народознавчий компонент – невід'ємний складник сучасного освітнього процесу, що тісно пов'язаний з національно-мовною парадигмою.

2.3. Роль мови у контексті реалізації народознавчих студій та у процесі пізнання етнокультури

Мова виступає одним з основних джерел народознавчих студій. Різномірні мовні факти свідчать про дух народу, історію його розвитку. Наприклад, на зразках аналізу мовних одиниць (їх семантики, емоційно-експресивного забарвлення, сфери функціонування тощо) можна пізнавати різні галузі життєдіяльності етносу – характер і вдачу мовоносіїв; уявлення про ідеал краси (*чорні брови, чорний вус, карі очі, руса коса – руса коса до пояса*), *чорні кучері, вінок, стрічки* (*вінок із стрічками, лентами*), *оселедець, пасмо, біле* (*білее, біленьке*) *личко* (*личенько*), *рум'яне личко*; національний одяг: *святковий, буденний, обрядовий* та ін. (*свита, керсетка, очіпок, спідниця, лапсердак, крайка, вишиванка, шаровари, кожух, віночок, жупан, капці, панчохи, шкарпетки, постолі*); *прикраси* (*згарда, гердан, силянки, намисто, корали / коралі, коралове намисто; дукачі*), *культуру харчування* (*борщ, сало з часником; борщ заправити затовченим салом з цибулею; пампушки, пироги / пироги з квасолею, пироги з калиною*), *мандрики, пундики, засмажка, вареники з сиром, холодець, капуста, млинці, налисники, деруни, банош, наливка, калач, узвар, кутя, куліш, книш, крученики, галушки, коржі з маком, шинка, хлібина, смаколики, спасенники* (на Чернігівщині – *коржики*

у вигляді янголів, які пекли на Маковія); житло і частини житла, господарчі будівлі (*хата, хатина* (кімната-кухня – з піччю / с. Підставки Липоводолинського району Сумської області), *лазня, сіни, поріг, призьба, солодоші, печиво, світлиця, горище, комора, погріб, піч, сволок, стеля, долівка, віконниці, комин, припічок, покутя, лежанка, черінь, погріб, погрібник, льох, саж, хлів, повітка, тин, перелаз*); посуд (*діжа / діжка*), *кухоль, горнятко, горщик, глечик, борщівник, полумисок, пляшка, черпак, макітра, цеберко, куманець, макогін, казанок*; предмети побуту (*коромисло, рядно, ряднина, валіза, торба* (торбина), *жлукто, ганчірка, лантух, квач, гирлига*), *меблі* (*ослін, лавка, піл, скриня*); *ігри, забави, розваги* (*грати у гилки, грати у вибивного*); мистецькі надбання (театр, музику, танці, декоративно-прикладне мистецтво та ін.): *вертеп; гонак, козачок; трембіта, кобза, бандура; думи, колисанки; кобзар, бандурист; крашанка, писанка; писанкарство, петриківський розпис, лозоплетіння, ткацтво, вишивка, гончарство та ін.*), *свята* (*Маковія, Покрова, на Миколи, Миколая, Савки, Ганни, Петра і Павла, Спас* (на Спаса), *Перша Пречиста, Воздвиження, Великдень, Івана Купала*), *релігійні звичаї та обряди* (*храм, храмове свято* (храмовий празник), *храм у селі на Покрову; христини, хрещені батьки*); *знаряддя праці* (*прядка, кужіль, серп*), *культуру ведення господарства* (*сівба, косовиця, оранка*), *засоби пересування* (*віз, підвода, гарба, санчата* (сани), *візочок* (дитячий, інвалідний)), *назви дій* (*витребеньки, канючити, хлипати, вперіщити, забаритися, смакувати, гарцюватися, судомити, оперізувати, маячити, лементувати*), *рід занять* (*чумаки, писар, кобзар, козак, гречкосій*), *назви якостей, властивостей, ознак* (*вайлуватий, опецькуватий, гречний, худорлявий, жагучий, гучний, бучний, гугнявий, гунявий, незугарний, миршавий*), *назви явищ природи* (*буревій, веселка, водограй, заграва*), *абстрактних понять* (*дивина, витришки, маячня, герць*) та ін. Занурюючись у певну мову, ми потрапляємо, за В. Гумбольдтом, у інший світ дійсності, у іншу реальність, у інакший часопростір, у іншу систему цінностей, життєвих вартостей [9]: *гарбузиння, соняшничиння, цеглина, квасолина, капустана, кавун, стежина, музика, кришталь, родина, журба, забуття, стодола, кучма, небокрай, ницість, обрій, цвях, кошеня, лоша, парубок, ледацюга, ледащо, лейба, легіт, черево, шлунок, перевесло, перезва, бужько* (лелека, чорногуз, журавель, бусел), *мурашник, зухвальство, комір, кишеня, забавлянка, спрага, копа, гойдалка, гудзик, мерзотник, толока, пастівень, пустака, співанки, гикавка, гойдатися, цуратися, цур, ковезитися, викохати, набундючитися, пірнати, куйовдити, кишіти, куняти, здичавіти, цурпелити, вкоротити, швендяти, зглянутися, зурочити, забаритися, частувати, знівечити, цуратися, копирсатися, линутити, воліти, скиглити, гикати, чепуритися, знедолений, приголомшливий, кумедний, кирпатий, знахабніти, замурзаний, здичавілий, незграбний, ме-*

рзотний, полив'яний бундючний, спраглий, суцільний, зухвалий, отакісінький, кволий, вродливий, звабливий, огидний, гумовий, знічев'я, спроквола, щомиті, щодуху, тужливо, мляво, хутко, мерщій... Переконаємося, що мова – це безкінечність, неосяжність, безмежжя національного буття у всіх можливих вимірах. Українська мова має свій шлях розвитку, свій потенційний багаж, свій досвід збагачення, поповнення, розширення. Є необхідність усвідомлення факту, що на тлі споріднених слов'янських мов (так само – і неспоріднених) українська мова вирізняється самобутністю, оригінальністю, неповторністю, колоритністю. Сьогодні говорять не тільки про **самобутні українські слова** (своєрідну лексику, не схожу на лексику в інших мовах, неповторну, оригінальну, самостійну в своєму розвитку), **безеквівалентну лексику** – слова або словосполучення, які позначають предмети, явища, процеси, але на певному (сучасному тощо) етапі розвитку мови не мають еквівалентів перекладу), **власне українські лексичні одиниці**, а й, як засвідчують ЗМІ, соцмережі, про *автентичні українські слова, колоритні лексичні одиниці, красиві стародавні українські слова, кумедні лексеми, рідкісні самобутні слова, унікальні українські слова, а також поетичні українські слова, популярні українські лексеми, модні українські словоодиниці, милозвучні слова та ін.* Питання про самобутню, безеквівалентну тощо лексику в українській мові потребують докладного і різнобічного вивчення. Учені вважають, що безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови, є джерелом етнокультурної інформації.

Надзвичайно багато відомостей про психічний склад мовців, про їх етнопортрет дають, скажімо, факти активного використання дрібноліло-пестливих форм (як у фольклорі, так і в авторських текстах):

Мамко моя **солоденька**,

І ти була **молоденька**,

Ти ходила так за **няньком**,

Як я тепер за **Іванком**

(«Тече вода каламутна», Українська народна пісня),

Вечороньки не доїла,

Нічки не доспала.

Через тебе, мій **миленький**,

Красу змарнувала

(«Цвіте терен», Українська народна пісня),

Тече вода з-під явора

Яром на долину.

Пишається над водою

Червона калина.

Пишається **калинонька**,

Явор молодіє,

А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.
Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпощуться **качаточка**
Помеж осокою.
А **качечка** впливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З **дітками** своїми.
Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло **дівча** воду брати,
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В **садок** погуляти,
Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати?

(Т. Шевченко «Тече вода з-під явора»)

Защебече **соловейко**
В лузі на калині, –
Заспіває **козаченько**,
Ходя по долині.

(Т. Шевченко «Тополя»).

Мова, як наголошувалося, – безпосереднє відображення характеру, вдачі етноносіїв. Скажімо, вигук *Гей!* в українців – показник войовничого духу, козацької відваги, свободолюбства. Цей вигук особливо характерний для козацьких псалмів – українських народних дум:

Гей, козаки,
Ви, біднії невольники!
Угадайте, що в нашій землі християнській за день тепера?
(«Маруся Богуславка»),

На татарських полях
Та на козацьких шляхах
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клеочуть,
Попід небесами літають, –
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграває,
Голосно жалібно співає.
Гей, і кінь же біля набою,
І піхви – без шаблі булатної,
Тільки осталася козакові його
Постріляний та порубаний,

І ратища поламані,
І в ладівниці – ні днісенького бандура подорожня
Та в глибокій кишені тютюну півпапушки,
Та люлька-бурулька.
(«Смерть козака-бандуриста»).

На основі мовних явищ пізнається дійсність – картина світу народу, менталітет етномовоносіїв. Адже мова етносу – світоглядна парадигма; у системі мовних одиниць є факти, що засвідчують світорозуміння і світосприйняття етноносіями національної культури довіклля, буття в цілому. Це переконливо ілюструють, наприклад, лексичні одиниці – народні найменування рослин: *звіробій, безсмертник, котячі лапки, богородична трава (чебрець), лепеха, материнка, невісточка, братки, зозулині черевички, сон-трава, коров'як, ведмеже вухо, вовчі ягоди, молодило, сокирки, розбите серце, мати-й-мачуха, заячий холодок, собача кропива, підсніжник, медунка, живокіст, гадючник, глуха кропива, петрів батіг, чорне зілля, подорожник, кручені паничі, любисток, жабник, деревій, грицики, парило, копитняк, гірчак змійний* та ін. Світосприймання мовців безпосередньо зафіксоване у внутрішній формі багатьох мовних одиниць: наприклад, *дружина (жінка) – від друг (другий); весілля – від веселитися; побратим (друг, товариш) – від брат (родич), столиця – від стояти*. Світогляд наших предків відображають народні найменування сузір'їв: **Квочка, Ківш, Чумацький Шлях**; назви богів, божеств, міфічних істот: *Перун, Стрибог, Хорес, Дажбог, Ярило, Білобог, Мокоша, Лада, лісовик, мавка, берегиня, вовкулака, водяник*. Про означені факти згадувалося вище, коли йшлося про мовно-естетичні знаки культури. Ще раз вкотре переконуємося, що національна мова цілісно і об'ємно фіксує дійсність з найменшими подробицями, які уявляються цінними, важливими для народного буття, у тому ракурсі, який є суттєвим з якихось причин для мовців, актуальним тощо. Це стосується граматики (напр., **дякувати** (кому) – **дякувати Богові** (а не **Бога!**), лексики і фразеології (див. наведені вище приклади), фонетики (наприклад, **горіх, вітчизна, вільха** (а не **оріх, отчизна, ольха**), **Панас** (а не **Афанасій**): тут не маємо на увазі діалектні вияви, а враховуємо сучасні літературні норми.

Автентичними зразками національної буттєвості визнаємо фольклор (пісенні тексти, казки, легенди, приказки тощо). Мова фольклору – царина національного духу, душа етносу, його духовна джерельна база. Фольклорні пам'ятки відображають прадавню і самобутню дійсність: природу, побут, звичаї, обрядовість, господарську діяльність тощо. Прислів'я, приказки, примовки, побажання, фразеологізми – своєрідне віддзеркалення переконань, поглядів, моралі, норм поведінки носіїв культури (*Я нічого не знаю – моя хата скраю; торохтить Солоха, як ді-*

жка з горохом; голова, як гарбуз, а розуму ані ложки; товче воду в ступі; як Пилип з конопель; намолола сім мішків гречаної вовни, та й ті неповні; А батькові твоєму щоб жито родило!; Дай, Боже, сто кіп, бо був то рік один сніп!); ці витвори народного генія якнайтісніше пов'язані з народознавчою культурою, звичаями, обрядами, віруваннями, що в цілому вказують на народний світогляд, переконання, уявлення. Колядки, щедрівки представлені регіонально багатьма варіантами і постають фактами, що відтворюють давню дійсність, місце людини в світі, поняттєвий арсенал мовців: наприклад, «*Прилетіла ластівочка та й стала щебетати...*», «*Добрий вечір тобі, пане господарю...*» тощо. Зазначені твори та багато інших стали візитівками України як держави. До них можна зарахувати й авторські тексти – сучасний «Гімн України», пісню «Ой у лузі червона калина похилилася, чогось наша славна Україна зажурилася», «Червона рута», «Я піду в далекі гори» та ін.

Національна мова як втілення державотворчої моделі реєструє коло ядерних одиниць на позначення ключових понять, що відтворюють історію державного устрою, політичну тяглість, традиції життєвого укладу, як-от: князь, князівство, козак, козацтво, язичництво, християнство, гетьман, гетьманство, слобода, Слобожанщина, Гетьманщина, Запорізька Січ, віче, сіверяни та ін.

Слова-символи постають також візитівками етнічної дійсності, народознавчими фактами: наприклад, в українців – *соняшник, калина, жито, пшениця, верба* – символи України (**без верби й калини немає України**) (пор.: у канадців – клен, у індіанців – лотос, у японців – сакура, у китайців – півонія, у французів – лілія, у іспанців – гвоздика, у швейцарців – едельвейс, у нідерландців – тюльпан). Знаки-символи концентрують естетику народного сприйняття довколишнього світу; наприклад, багатозначний знак-символ **калина** в українській культурі позначає закохану дівчину, пору кохання, мрії про кохання, пам'ять про кохану людину:

Червона калино, чого в лузі гнешся?
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?
Чи жаль тобі цвіту на радощі світу?
На радощі світу?
(І. Франко «Червона калино, чого в лузі гнешся?»).

Коло млина калина,
Коло млина, лелю-полелю,
Калина.
Там дівчина ходила,
Там дівчина, лелю-полелю,
Ходила.

Цвіт калини ламала... (2)
Та в пучечки в'язала...
(Українська народна пісня),
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена –
Червону калину.
(«Ой три шляхи широкії»).

Знак-символ калина також асоціюється з Україною, батьківщиною:
Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо!
(Степан Чарнецький).

Одну калину за вікном,
Одну родину за столом,
Одну стежину, щоб додому йшла сама.
Одну любов на все життя,
Одну журбу – до забуття.
І Україну, бо в нас іншої нема!!!
(Віталій Куровський «Одна калина»).

Символьний зміст в українській культурі мають також інші знаки із сфери рослинного світу: *мак, братки, барвінок, терен, явір, тополя, дуб* та ін. Характеризують українську дійсність такі поняття, як *гай, діброва, бір, степ, долина, луг, садок (вишневий сад), поле, зоря, ворон, соловей, голуб, жайвір...* Пор.: Ой у вишневому садку – / Там соловейко щебетав (Укр.нар.пісня), ***Садок вишневий коло хати./ Хрущі над вишнями гудуть*** (Т. Шевченко). Так само знаковими постають поняття *хата, криниця (криниченька), дівчинонька, козаченько*:

В чистім полі криниченька
На чотири зводи,
Любив козак дівчиноньку
Не чотири годи.
(«В чистім полі криниченька», Українська народна пісня).

Самобутність мови як народознавчого чинника вбачаємо в наявності діалектів, у використанні діалектної лексики в побуті, у «живучості» діалектів в середовищі мовноносіїв (*легінь, вуйко, газда, файно, гринджоли (сани), рондель (сковорідка), калабаня (калюжа), вевериця (білка), когут (півень), ясниця (веселка), бараболя (картопля), губи (гриби), ябки (яблука), ронделик (черпак), най (нехай), ниньки (сьогодні), їден (один)*). Спостерігається перехід діалектних слів до загальноновживаного словника. Етнічна (національна мова) також характеризується присутністю своєрідних мовних одиниць, що їх зараховуємо або до самобутньої, або до безеквівалентної лексики (про це вже дещо згадува-

лося вище). В українській мовній дійсності це такі, скажімо, одиниці, як *анітелень, брьохатися, бундючний, вігулькнути, витребеньки, вряді-годи, гайнути, ганити, глипати, гостювати, голіруч, галасвіта, дёщиця, допіру, жёвріти, жмут, зазіхати, закапéлок, захарáщений, йóлоп, канючити, картатий, картуз, кепкувати, клекотіти, ковінька, кошлáтий, лáнтух, лáсувати, лащитися, мрúжитися, неабияк, незугáрний, ніврóку, обáбіч, окраєць, періццати, плекати, порéпаний, розперізуватися, спрóквола, серпанок, строкáтий, тiццати, трúнок, улéсливий, уторопати, цибáтий, чигáти, швиргонúти, ще б пак, шибай-голова, шубовснути...* Це абсолютно не вичерпний список самотніх слів. Таких одиниць у нашій мові – безліч!

Код нації варто шукати в своєрідних, неповторних прізвищах (*Тягнибiк, Мельник, Шевченко, Шевчук, Кучма, Грицай, Богуславець, Товстуха, Михно, Сахно, Пухно, Фарiон*), іменах (*Остан, Орест, Соломiя, Роксолана, Iванна, Зоряна, Мирослава, Богдана, Леся, Злата, Назар, Стефанiя, Омелян, Меланiя*), пестливих формах імен, варіантах імен (*Катря, Катруся, Маруся, Марiйка, Марiчка, Петрик, Петрусь, Петруньо, Юрко, Юрасик, Юрчик, Юрань*).

Отже, мова – це духовно-інтелектуальна дійсність, ментальне осереддя, джерело народознавчих пошуків.

2.4. Значення змістового наповнення курсу «Народознавство» для духовно-інтелектуального розвитку особистості

Вартісність означеного нами курсу в навчально-виховному процесі закладів освіти всіх рівнів неоціненна, адже «народознавство виступає одним із могутніх засобів поєднання теоретичного змісту українознавчо-культурологічних дисциплін з практичною сферою, що забезпечує підвищення зацікавленості його змістом та пізнавальної мотивації здобувача до етнокультурної діяльності», тому «введення народознавчих компонентів у викладання певних дисциплін підвищить рівень підготовленості здобувачів вищої освіти до фахової діяльності, оскільки зростає суспільний запит на спеціалістів, що мають всебічні знання, духовний потенціал, який ґрунтується на глибокому знанні витоків національної культури, духовних і моральних цінностей народу» [Петренко, 2022, с. 136].

Народознавство як освітній компонент покликане сприяти активізації у особистості почуття національної самоідентичності, окремішності, неповторності, відчуття і розуміння своєї самотності як носія певних культурно-національних традицій, відзнак, цінностей, усвідомленню значущості у світовому просторі етнічної належності. Це стосується абсолютно всіх сфер життєдіяльності: побутового ведення господарства, облаштування свого побуту, харчування, формування родинних стосунків та ін., стилю в одязі та ін.

Вагомість означеної дисципліни в тому, що знання, які здобувач вищої освіти – майбутній педагог – отримає у процесі вивчення курсу, слугуватимуть розширенню його світогляду, збагаченню новими фактами, відомостями про український етнос, відкриють перспективи подальшого вивчення рідної культури в усіх можливих вимірах. Крім того, наука про рідний народ у багатовекторному вимірі – своєрідний і доволі самобутній шлях до осмислення і усвідомлення Батьківщини як неоціненної величини у світовому масштабі.

Означений предмет покликаний формувати у майбутнього педагога високі патріотичні почуття, активну громадянську позицію. Скажімо, історичні пісні, народні думи – твори, що фіксують народно-визвольний дух нації, виховують шанобливе ставлення до історичного минулого народу:

Ой полем, полем Килиїмським,
То шляхом битим гординським,
Ой там гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота
(«Козак Голота»).

Без сумніву, народознавство – той предмет, що виховуватиме любов до Батьківщини, до рідномовного, ріднокультурного континууму, породжуватиме захоплення досягненнями національного народного генія у всіх сферах життєдіяльності (наприклад, народний прогностик і народне ткацтво; народний посуд і народний гороскоп; народний етикет і народні прикмети, народна медицина і народні промисли та ін.).

Різноаспектне знайомство з народознавчою тематикою (наприклад, народні танці українців, народний транспорт, національна українська кухня, народний одяг, народні звичаї та обряди – весільні, поховальні та ін., народні іграшки, народний театр, народна ботаніка, народний календар, народна етика, національне житло, народний сонник, народні музичні інструменти, народна етика, народна педагогіка, народні знаряддя праці та ін.) сприятиме розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя, що вельми потрібно у його професійній діяльності. У свою чергу педагог виховуватиме своїх учнів у душі творчості, у постійному палкому захопленні рідною національно-культурною спадщиною, розвиватиме прагнення її популяризувати. Скажімо, ми переконуємося, як нині збагачується і видозмінюється техніка народної вишивки; як урізноманітнюються орнаменти при оздобленні вишиванок та ін., як візерунки «перехоплюються», «запозичуються» у різних мікроетнічних груп українців (відомо, що здавна кожне село мало свій орнамент вишивки, свою кольорову гаму!).

Надзвичайно цінно, що знання народознавчих глибин (народної етики, народної культури спілкування) формуватиме високоінтелектен-

тну особистість: зверніть увагу, наприклад, на використання давніх етичних моделей комунікації (вживання форми пошанної множини в українців):

Баба беруть кочергу.
І штовхаються нею у піч
(Микола Бабак «Вільхова кров»),

Натомились, мамо,
натомились, мамо...
А вже ж і не рано,
А ще ж і не пізно...
(Анатолій Мойсієнко «Натомились, мамо»).

Народознавство, зокрема – українське народознавство – невичерпний простір не тільки для самопізнання, самовираження, а й інтелектуального зростання особистості. Вивчення народознавчого матеріалу значно збагатить науковий багаж знань, розширить науковий світогляд, спонукатиме до подальшого поглибленого осмислення національних надбань і цінностей етносу. Крім того, народознавчий матеріал може стати підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Народознавчі дисципліни (скажімо, такі, як «Українська культура», «Український фольклор», «Українське народознавство» тощо, а також «Краєзнавство» та ін.) покликані, по-перше, культивувати в носіїв української культури дух національної самоідентичності; у представників інших культур, що мешкають в Україні, – викликати зацікавлення нашими давніми духовно-матеріальними скарбами, інтелектуальною спадщиною, мовно-естетичними знаками української культури; по-друге, слугувати усвідомленому сприйняттю й глибинному засвоєнню народнокультурних знань; по-третє, переконати у необхідності збереження й передання нащадкам різнорівневого народнокультурного духовно-інтелектуального досвіду; по-четверте, культивувати інтерес до мови як споконвічного духовно-інтелектуального джерела, що впливає на формування національної свідомості.

Вивчення дисциплін народознавчого циклу передбачає так чи інакше звернення до мовного матеріалу. Так, опановуючи, скажімо, народне музичне мистецтво українців, доцільно складати **словничок** народних музичних термінів (наприклад: *кобзар*, *бандурист*, *лірник*; *кобзарські цехи*; *думи*, *історичні пісні*, *чумацькі пісні*, *календарно-обрядові пісні* (*колядки*, *щедрівки*; *веснянки*, *гаївки*; *великодні пісні*; *русальні*, *купальські*, *петрівчанські пісні*; *обжинкові пісні* та ін.); **балади**; **колисанки** та ін.).

Отже, шлях до духовного збагачення та інтелектуального розвитку особистості безпосередньо базується на рідномовному, ріднокультурному, етнокультурному ґрунті.

Висновки. Отже, народознавство, за нашими переконаннями, – перспективний і необхідний освітній компонент, що відзначається потужним потенціалом і невичерпними духовно-інтелектуальними можливостями. Викладання народознавства доцільне у ЗВО педагогічного профілю для студентів різних спеціальностей і не лише гуманітарного циклу. Пізнання, належне засвоєння основ української народознавчої культури, набуття здобувачами вищої освіти народознавчої компетенції слугуватиме міцним підґрунтям для успішної міжкультурної комунікації. Адже без знань прадавньої рідної культури, багатовікового народного досвіду немислиме належне поцінування і осмислення здобутків чужої дійсності. Міжкультурна комунікація обов'язково передбачає врахування традицій, укладу, звичаїв тощо іншого етносу. Опанування народознавчих глибин неможливе без осмислення та усвідомлення мови як основи етнічного світогляду, національної картини світу, специфіки етнобуття. Національна мова виступає своєрідним провідником між різними галузями людського життєіснування, слугує об'єднувальним чинником. Мовний компонент постає одним із основних, найсуттєвіших у складі народознавчих студій. У зв'язку з цим фактам мови треба приділити особливу увагу у процесі етнографічних дослідів, у ході теоретично-практичних пошуків, безпосередньо при вивченні курсу «Народознавство» та аналогічних дисциплін.

Первинні джерела / Primary sources

- Беценко, Т.П. (2008). *Текстово-образні універсали в українських народних думках: семантика, структура, функції*. Київський національний університет.
- Богущ, А.М., Лисенко, Н.В. (2002). *Українське народознавство в дошкільному закладі*. Основа.
- Ващенко, В.С. (1979). *Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів*. Наукова думка.
- Ващенко, В.С. (1981). *Українська семасіологія. Типологія лексичних значень*. Наукова думка.
- Вежбицкая, А. (2022). *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Оксфордське університетське видавництво.
- Войтович, В.М. (2002). *Українська міфологія*. Либідь.
- Гумбольдт, В. (1984). *Избранные труды по языкознанию*. Прогресс.
- Гумбольдт, В. (1985). *Язык и философия культуры*. Наука.
- Єрмоленко, С. (2007). *Мова і українознавчий світогляд*. Наукова думка.
- Єрмоленко, С. (2009). *Мовно-естетичні знаки української культури*. Наукова думка.

- Жайворонок, В.В. (2006). *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Довіра.
- Житецький, П.Г. (1987). *Вибрані праці*. Філологія. Наукова думка.
- Лемко, Г. (2020). Народознавство як засіб виховання особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 31(3), 48–55. http://www.apnh-journal.in.ua/archive/31_2020/part_3/48.pdf.
- Лозко, Г. (2004). *Українське народознавство*. Либідь.
- Павлюк, С.П. (2020). Народознавство. *Енциклопедія Сучасної України*. <https://esu.com.ua/article-71150>.
- Петренко, Л. (2022). Народознавчий аспект у змісті підготовки та етнокультурної діяльності майбутніх фахівців. *Українська професійна освіта*, 11, 134–140.
- Потебня, А.А. (1871). *Заметки о малорусском наречии*. Университетская типография.
- Потебня, А.А. (1993). *Мысль и язык*. Прогресс.
- Потебня, А.А. (1989). *Слово и миф*. Наука.
- Потебня, О.О. (1985). *Естетика і поетика слова*. Наукова думка.
- Рак, Л.К. (1960). Лексико-морфологічні особливості українських народних дум. *УМЛШ*, 4, 9–18.
- Смик, Г.К. (1991). *Корисні та рідкісні рослини України: словник-довідник народних назв*. Либідь.
- Скуратівський, В. (1993). *Місяцелік. Український народний календар*. Веселка.
- Стельмахович, М.Г. (1995). *Народна дидактика*. Наукова думка.
- Стельмахович, М.Г. (1995). *Народна педагогіка*. Наукова думка.
- Стельмахович, М.Г. (1994). *Українське народознавство*. Веселка.
- Тищенко, К. (2004). Історичний вплив української мови на російську. *Урок української*, 11–12, 47–51.
- Тищенко, К. (2007). Мовні свідки формування українців. *Дивослово*, 7, 36–44.
- Тищенко, К. (2008). *Етномовна історія прадавньої України*. Основа.
- Тищенко, К. (2016). *Долітописна мовна історія українців*. Либідь.
- Шалашна, Н., Баклашова Т. (2022). Народознавство як інтегративна складова змісту викладання історичних дисциплін у вищій школі. В: У С. Бондар (ред.), *ALTITUDO MUNDI SPIRITUALIS. Духовність у сучасному світі: просвітницько-культурологічний підхід: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременець, 17–18 квітня 2024 р.)*, с. 247. Крок. <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/19.pdf>. <https://doi.org/10.37835/AMS-2024-17-18-04>.
- Царьова, І.В. (2015). *Етнокультурна семантика в обрядовій фразеології східнослов'янських говірок*. Вид-во «Інновація».

References

- Bartmiński, J. (1990). *Folklor – mowa – poetyka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński, J. (2009). *Językowe podstawy obrazu świata*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Betsenko, T.P. (2008). *Tekstovo-obrazni universalii v ukrainskykh narodnykh dumakh: semantyka, struktura, funktsii*. Kyiv National University Publishing.
- Bohush, A.M., Lysenko, N.V. (2002). *Ukrainske narodoznnavstvo v doshkilnomu zakladi*. Osnova.
- Humboldt, V. (1984). *Izbranni trudy po yazykoznannyu*. Progress Publishers.
- Humboldt, V. (1985). *Yazyk i filosofiya kul'tury*. Nauka.
- Iermolenko, S. (2007). *Mova i ukrainoznavchyi svitohliad*. Naukova dumka.
- Iermolenko, S. (2009). *Movno-estetychni znaky ukrainskoi kultury*. Naukova dumka.
- Lemko, H. (2020). Narodoznavstvo yak zasib vykhovannia osobystosti. *Actual Problems of Humanities*, 31(3), 48–55. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/31_2020/part_3/48.pdf.
- Lozko, H. (2004). *Ukrainske narodoznnavstvo*. Lybid.
- Pavliuk, S.P. (2020). Narodoznavstvo. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. <https://esu.com.ua/article-71150>.
- Petrenko, L. *Narodoznnavchyi aspekt u zmisti pidhotovky ta etnokulturnoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv*. <http://upepnpu.pnpu.edu.ua/article/view/275574/270724>.
- Potebnia, A.A. (1871). *Zametky o malorusskom narechyy*. Universitetska Typohrafiia.
- Potebnia, A.A. (1989). *Slovo y myf*. Nauka.
- Potebnia, A.A. (1993). *Mysl y yazyk*. Progress.
- Potebnia, O.O. (1985). *Estetyka i poetyka slova*. Naukova dumka.
- Rak, L.K. (1960). Leksyko-morfolohichni osoblyvosti ukrainskykh narodnykh dum. *Ukrains'kyi Movoznavchyi Zhurnal*, 4, 9–18.
- Shalashna, N., Baklashova, T. (2022). Narodoznavstvo yak inteohratyvna skladova zmistu vykladannia istorychnykh dystsyplin u vyshchii shkoli. *Altitude Mundi Spiritualis. Spirituality in the Modern World: An Educational-Cultural Approach: Proceedings of the First International Scientific and Practical Conference (Kremenets', April 17–18, 2024)* (pp. 247). Vydavnytstvo Krok. <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/19.pdf>.
- Skurativskyi, V. (1993). *Misiatselik. Ukrainskyi narodnyi kalendar*. Veselka.
- Smyk, H.K. (1991). *Korysni ta ridkisni roslyny Ukrainy: slovnyk-dovidnyk narodnykh nazv*. Lybid.

- Stelmakhovych, M.H. (1994). *Ukrainske narodoznavstvo*. Veselka.
- Stelmakhovych, M.H. (1995a). *Narodna dydaktyka*. Naukova dumka.
- Stelmakhovych, M.H. (1995b). *Narodna pedahohika*. Naukova dumka.
- Tsarova, I.V. (2015). *Etnokulturna semantyka v obriadovii frazeolohii skhidnoslobozhanskykh hovirok*. Dovira.
- Tyshchenko, K. (2004). Istorychnyi vplyv ukrainskoi movy na rosiisku. *Urok ukrainskoi*, 11–12, 47–51.
- Tyshchenko, K. (2007). Movni sviddy formuvannia ukraintsiv. *Dyvoslovo*, 7, 36–44.
- Tyshchenko, K. (2008). *Etnomovna istoriia pradavnoi Ukrainy*. Osnova.
- Tyshchenko, K. (2016). *Dolitopysna movna istoriia ukraintsiv*. Lybid.
- Vashchenko, V.S. (1979). *Ukrainska leksykolohiia. Semantyko-stylistychna typolohiia sliv*. Naukova dumka.
- Vashchenko, V.S. (1979). *Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів*. Naukova dumka.
- Vashchenko, V.S. (1981). *Ukrainska semasiolohiia. Typolohiia leksychnykh znachen*. Naukova dumka.
- Voitovych, V.M. (2002). *Ukrainska mifolohiia*. Lybid.
- Wierzbicka, A. (2022). *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford University Press.
- Zhaivoronok, V.V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk*. Dovira.
- Zhytetskyi, P.H. (1987). *Vybrani pratsi. Filolohiia*. Naukova dumka.